

نگرشی بر تربیت اسلامی کودکان پیش‌دبستانی

تربیت به معنای پرورش دادن است و معنای دیگری مانند بالا رفتن، اوج گرفتن و رشد کردن نیز دارد. هدف از تربیت، تلاش برای ایجاد تغییر و تحول مطلوب در فرد است تا او را در همه زمینه‌های مادی و معنوی به تدریج به کمال برساند. علاوه بر این، تربیت به معنای از بین بردن صفات ناپسند اخلاقی نیز به کاررفته است. تربیت از نظر فلاسفه و علمای اخلاق عبارت است از «پروراندن قوای جسمی و روحی انسان برای رسیدن به کمال مطلوب». از نظر روان‌شناسان، «تربیت، عملی است عمدی و آگاهانه و دارای هدف از سوی فرد بالغ به منظور ساختن، پروراندن و دگرگون کردن فرد. تربیت از نظر اسلام عبارت است از احیای فطرت انسان و پرورش ابعاد وجودی او در جهت حرکت به سوی کمال بی‌نهایت». از منظر اسلام، قابلیت‌های انسان فراوانند و حد‌نهایی او نیز مزین شدن به صفات الهی است که مطلوب هر بشری است ولی به دلیل نگاه حداقلی به انسان در مکاتب غیر توحیدی، انسان تا حد یک حیوان پایین آمده است.

نقطه هدف در تربیت کودک چیست؟ یعنی فرزند ما باید چگونه باشد تا کار تربیت او درست انجام شده باشد؟ وقتی می‌گوییم می‌خواهیم به این درخت برسیم و آن را آبیاری کنیم تا گلایی دهد، در حقیقت نقطه هدف، رسیدن به گلایی‌های سالم و خوش‌رنگ و آبدار و شیرین است. نقطه هدف در کشاورزی معلوم است اما در تربیت فرزند چطور؟ فرزند من چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد تا من به اهداف تربیت رسیده باشم؟ چرا این قضیه مهم است؟ چون هر کاری زمانی مفید خواهد بود که انجام دهنده آن، نخست هدف ارزشمندی را در نظر بگیرد؛ سپس با توجه به امکانات و راه‌های رسیدن به آن برنامه‌ریزی کند. تربیت نیز که از اهداف بسیار مهم خلقت و ارسال پیامبران و نزول قرآن کریم از سوی خداوند متعال است، نمی‌تواند بدون هدف باشد. چنان که گفتیم،

درباره اهمیت تربیت سخنان زیادی گفته شده است؛ به ویژه در آیات و روایات در این خصوص مطالب زیادی آمده است

یکی از استعداد‌های بسیار مهم انسان گرایش او به کمال است. انسان موجودی کمال‌خواه و حقیقت‌طلب است و دوست دارد تمام کمالات را دارا باشد. از سوی دیگر، گرایش او به رسیدن به سرچشمه هستی و کمال مطلق می‌باشد؛ بنابراین، می‌توان گفت که هدف و مطلوب‌نهایی در رویکرد تربیتی اسلام، دستیابی به حیات طیبه در سایه تقویت بندگی و عبودیت الهی است. علاوه بر این، تربیت کودکان شاد، مسئولیت‌پذیر، امیدوار به آینده، و دارای اعتماد به نفس از جمله اهداف هر مربی فرض می‌شود که در ذیل حیات طیبه قرار دارند.

ضرورت تربیت کودک

کودک انسان همانند گل است. همان‌گونه که گل برای سالم و با نشاط بودن به مراقبت و رسیدگی نیاز دارد، کودک انسان نیز برای سالم و با نشاط بودن نیازمند محیط غنی و تقویت‌کننده است. با این تفاوت که برای گل، داشتن محیط سالم و رفع نیازهای زیستی مثل آب، غذا، نور و دمای مناسب به معنای رفع تمام نیازهاست اما برای انسان، علاوه بر رفع نیازهای فیزیولوژیک و زیستی، توجه به نیازهای روانی - اجتماعی و معنوی نیز شرط لازم برای رشد شناخته می‌شود و این والدین هستند که به فرزندشان عشق می‌ورزند، از او مراقبت و به وی توجه می‌کنند و در تربیت او نقش اساسی دارند. مسئولیت‌پذیری والدین و پاسخ‌دهی مناسب آنان به کودکان و توجه به آن‌ها جزء جدانشدنی تربیت است.

در باره اهمیت تربیت سخنان زیادی گفته شده است؛ به ویژه در آیات و روایات در این خصوص مطالب زیادی آمده است. خداوند متعال در سوره تحریم، آیه ۶ می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده اید، خود و خانواده خود را از آتش دور نگه دارید».

اختصاص داد و فرایند تربیت را پس از ۶ یا ۷ سال دنبال کرد اما واقعیت این است که تربیت، فرایندی پیوسته و مستمر است و به زمان یا مکان خاصی مربوط نمی‌شود. صحیح‌ترین عقیده این است که تربیت را باید قبل از تولد آغاز کرد و تا پایان عمر ادامه داد. امروزه اهمیت موضوع تربیت از آن رو بیشتر است که رسانه‌ها مهم‌ترین عامل تربیت شده‌اند. پویا‌نمایی‌ها، بازی‌های رایانه‌ای، فیلم‌ها و سریال‌ها ارزش‌هایی را ترویج می‌کنند که با ارزش‌های خانواده‌ها در تضادند و این تضاد در بلندمدت خودش را بیشتر نشان می‌دهد.

الگو باشیم

والدین و مربیان به عنوان الگوی کودکان خود باید از ویژگی‌هایی برخوردار باشند که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌کنیم و به توضیح آن‌ها می‌پردازیم.

۱. باورداشتن

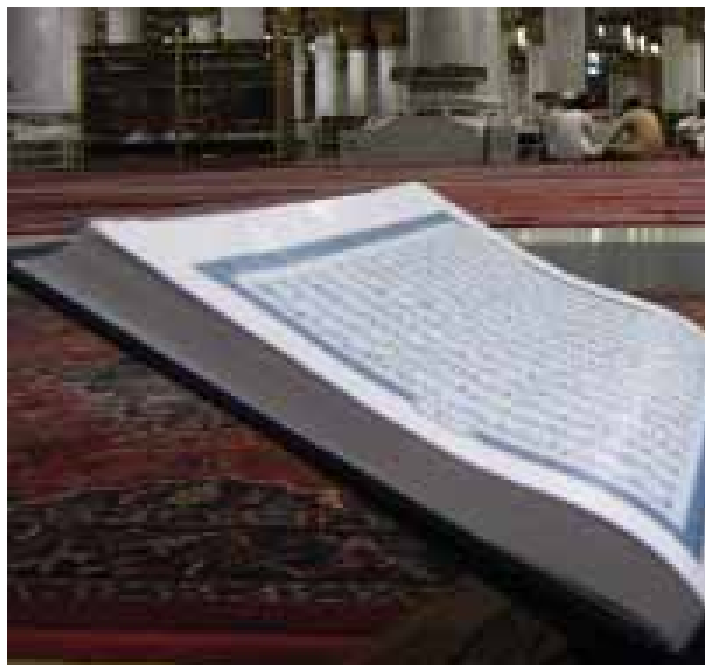
پدر و مادر و مربی باید به آنچه می‌گویند و انجام می‌دهند، باور قلبی داشته باشند؛ زیرا فعالیت‌های دروغ و غیر واقع، دیر یا زود، یا آشکار می‌شوند و یا تأثیر خود را از دست می‌دهند. تضادهای وحشتناکی را در ذهن کودک نهادینه می‌کنند.

۲. عمل‌گرایی

یکی از بهترین نشانه‌های باور داشتن هر فرد، عمل به باورها و اعتقادات است. در واقع، باورها ریشه و بنیان اعمال انسان هستند. اگر پدر و مادر و مربیان به آنچه می‌گویند عمل نکنند، قادر به تأثیرگذاری در کودکان نخواهند بود. کودکان باید صحت گفتار و صداقت والدینشان و مربیانشان را در عمل ببینند تا به آنان اعتقاد قلبی پیدا کنند.

۳. عشق و محبت

مقوله محبت و تأثیرگذاری آن، از عجیب‌ترین امور عالم است. محبت در هر سطحی بر آدمیان و حتی دیگر موجودات تأثیر می‌گذارد و ناخودآگاه آن‌ها را به خود جذب می‌کند. از این رو، خداوند متعال درباره پیامبر اکرم - صلی

اهمیت تربیت کودک در سیره معصومین (ع)

○ حضرت علی - علیه السلام - در تفسیر آیه شریفه مزبور می‌فرمایند: «یعنی به خود و خانواده خود خوبی بیاموزید و آنان را تربیت کنید».

○ امام سجاد - علیه السلام - درباره اهمیت تربیت فرزند می‌فرماید: «یکی از حقوق کودک بر گردن والدین، برخوردار کردن تربیت نیکوست».

○ پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - نیز می‌فرماید: «من از پدر و مادری که نسبت به تربیت اولادش بی تفاوت باشد، بیزارم» و در جایی دیگر می‌فرماید: «به کودکان خود احترام کنید و با آداب و روش پسندیده با آن‌ها رفتار کنید». بنابراین، نیاز به تربیت امری ضروری برای کودک است و اصولاً تربیت برای رشد سالم و تحول روانی کودک ضرورت دارد. آموزش قوانین، انضباط و انتظاراتی که از فرزند خود داریم، همه و همه در گرو تربیت اوست و چه کسی دلسوزتر از والدین و مربیان متعهد که می‌توانند این کار مهم را انجام دهند. کودک، اصولاً کسانی را الگوی خود قرار می‌دهد و از آن‌ها حرف شنوی دارد که برای او مظهر عشق و محبت باشند. والدین و مربیانی که تمام محبت خود را نثار کودک می‌کنند، می‌توانند با استفاده از این محبت او را تربیت کنند و آموزش دهند.

برخی معتقدند که فرایند تربیت و آماده سازی کودک برای ایفای نقش‌های اجتماعی و رسیدن به کمال و شکوفایی را باید قبل از تولد و حتی بسته شدن نطفه آغاز کرد. بعضی دیگر آن را به بعد از تولد مربوط دانسته‌اند و عقیده دارند که تربیت را باید بعد از به دنیا آمدن کودک آغاز کرد. بعضی معتقدند که سال‌های اول کودکی را باید به خود کودک

تربیت را باید قبل از تولد آغاز کرد و تا پایان عمر ادامه داد. امروزه اهمیت موضوع تربیت از آن رو بیشتر است که رسانه‌ها مهم‌ترین عامل تربیت شده‌اند

استفاده از کلمات بد چه در ارتباط با کودکان و چه در معرض مشاهده آنان، تأثیرات روانی و تربیتی بسیار بدی بر فرزندان خواهد داشت

می‌گذاریم و آنچه را می‌گوییم، عملی می‌کنیم». بچه‌ها این قاطعیت را می‌پذیرند اما نه از روی ترس، بلکه حس می‌کنند کار درست همین است.

شما به عنوان والدین و مربیان برای نشان دادن قاطعیت خود باید به تکنیک‌های زیرمسلط باشید:

- به کودکان بگویید که دقیقاً چه انتظار و خواسته‌ای از آن‌ها دارید و بدون عصبانیت آن را تکرار کنید؛

- قوانینی که مشخص می‌کنید، با سن و توانایی‌های کودک تناسب داشته باشند؛

- هنگام صحبت کردن با کودکان، لحن دوستانه داشته باشید؛

- با نگاه آرام و متین خود کودک را به همکاری تشویق کنید؛

- در ابراز محبت و عطف نسبت به کودکان هیچ‌گونه تبعیضی به کار نبرید؛

- با ارتباط کلامی مطلوب و استفاده از کلمات و جملات درست، رابطه خوبی با کودک برقرار کنید.

نگاهی به الگوهای تربیت فرزند از دیدگاه اسلام

پیشوایان دینی ما رفتاری مهربانانه و دلسوزانه با کودکان داشته‌اند و اعمال قدرت و فشار بر آنان را نادرست دانسته‌اند. از دیدگاه اسلام، انسان آزادی و اختیار دارد و اجبار و اکراه و تحمیل برخلاف آزادی اوست و باعث محرومیت فرد از این نعمت الهی می‌شود. بنابراین، استفاده از سبک تربیتی مستبدانه

الله علیه و آله - فرموده است: «وبما رحمة من الله لنت لهم و لو كنت فظاً غليظ القلب لانفضوا من حولك...»؛ به (برکت) رحمت الهی، در برابر آنان (مردم) نرم شدی و اگر خشن و سنگدل بودی، از اطراف تو پراکنده می‌شدند. بنابراین، ابراز محبت به کودکان باعث سلامت و هدایت آن‌ها می‌شود که نتیجه آن عشق و محبت عمیق کودکان به والدین و مربیان است. هنگامی که این علاقه ایجاد می‌شود، می‌توان با ابراز محبت، فرزند را به انجام دادن کارهای نیکو تشویق کرد و از رفتارهای ناشایست پرهیز داد. شاید مهم‌ترین جزء آموزش‌های فرزندپروری و تربیت مربی باید عشق‌ورزی و مهرورزی به کودکان باشد که معمولاً به دلایل فردی و اجتماعی کم رنگ شده است.

۴. استفاده از کلام زیبا

انسان‌ها به صورت فطری دارای زبان مشترک‌اند و قرآن کریم نیز براساس همین زبان با آدمیان سخن گفته است. خداوند متعال در قرآن کریم از مثال‌های متنوع برای انتقال مفاهیم استفاده می‌کند؛ چرا که زبان مثال را همه انسان‌ها خوب می‌فهمند. والدین و مربیان نیز برای انتقال مفاهیم و باورهای دینی به کودکان می‌توانند از تمثیل و قصه استفاده کنند. والدین و مربیان با ارتباط کلامی مطلوب و استفاده از کلمات و جملات درست، رابطه خوبی با کودکان برقرار می‌کنند؛ چرا که موفقیت در سایه برقراری ارتباط کلامی مطلوب است. آن‌ها باید از کاربرد کلمات زشت و سبک پرهیز کنند، زیرا استفاده از کلمات بد چه در ارتباط با کودکان و چه در معرض مشاهده آنان، تأثیرات روانی و تربیتی بسیار بدی بر فرزندان خواهد داشت.

تربیت قاطع: نه خشن، نه نرم

بعضی از والدین و مربیان تصور می‌کنند که منظور از تربیت قاطع، برخورد خشن و بی‌رحمانه با کودک است اما حقیقت این است که قاطع بودن با مهربانی معنا می‌گیرد. روشی است که در آن مقررات و قوانین تربیتی وجود دارد و علاوه بر احترام به حقوق و توان کودک، از قاطعیت لازم برخوردار است. نیز این پیام را به کودک می‌دهد: «ما به مقررات احترام

حالات ظاهری و عملکرد کودک است. والدین و مربیان می‌توانند با رعایت نکات و مثال‌های زیر، زمینه‌ی راهنمایی و هدایت کودک به استفاده از کلام و گفتار نیکو و رفتارهای مطلوب و پسندیده را فراهم نمایند.

به کودک بیاموزیم چگونه سخنان و رفتار نیکو را به کارگیرد تا از این طریق حالات مطلوب روحی در او تقویت گردد. مثال: پدر درباره‌ی فرزند خود می‌گوید او خوراکی خود را با دوستانش تقسیم می‌کند یا اسباب بازی‌هایش را در اختیار آن‌ها می‌گذارد یا خواهر/برادرش را دوست دارد. کودک را در موقعیت‌های انجام دادن رفتار درست قرار دهیم تا از این طریق، حالات روحی مطلوبی در او به وجود آید. در اینجا مقصود این است که او را آماده‌ی عملی کنیم. برای مثال، اگر پولی به کودک بدهیم و بگوییم آن را به فقیر بدهد، با این عمل انگیزه و کشش کمک به دیگران را در او تقویت کرده‌ایم یا به جای اینکه خودمان به خرید نیازمندی‌های فرزندانشان اقدام کنیم، پول آن را در اختیار فرزند بزرگ‌تر قرار دهیم تا برای خواهر/برادرش خرید کند و به این ترتیب، زمینه‌ی رقابت و حسادت میان آن‌ها از بین برود. با انجام دادن این عمل بذرمحبت و همدلی را در دل فرزندان خود می‌کاریم. نکته‌ی مهم این است که اگر تلقین گفتاری و عملی همراه شوند، تأثیرگذاری آن‌ها چند برابر خواهد شد.

■ الگوسازی

مطابق با این اصل، در دوره‌ی کودکی باید به جای تمرکز بر خود کودک و رفتارهای او به محیط پیرامون وی و روابطش با محیط توجه شود.

- بدون جدا کردن کودک از محیط، شرایط مناسبی برای رشد و تربیت او فراهم کنید.
- به سلامت بدن کودک و مراقبت از او توجه شود؛ چرا که بیماری‌های مختلف در سال‌های اولیه‌ی کودکی ممکن است آسیب‌های جدی بدنی و روانی ایجاد کنند. بی‌توجهی به خواب، خوراک، و بهداشت کودک، می‌تواند به رشد و تربیت او خسارات جبران‌ناپذیری وارد کند.

مثال: با تغییر و تنظیم درست ساعات خواب، می‌توان کودک را سحرخیز بار آورد و آثار نامطلوب دیرخوابیدن و دیربیدار شدن را از بین برد.

قراردادن کودک در محیط‌های طبیعی و روبه‌رو ساختن او با اشیا، گیاهان و حیوانات

مخالف تعالیم اسلامی است. والدین و مربی مستبد با این روش تربیتی خود باعث کاهش کرامت و عزت نفس در کودکان می‌شوند که برخلاف روش تربیتی اسلام است. محور روش تربیتی اسلام، حفظ کرامت و عزت نفس کودکان است. از سوی دیگر، از دیدگاه اسلام والدین و معلمان در مورد تعلیم و تربیت کودکان خود و رشد و کمال آن‌ها مسئول و مکلف‌اند و به آن‌ها اجازه داده نمی‌شود که کودکان را در آزادی مطلق و بدون راهنمایی و نظارت رها کنند. والدین و مربیان نباید چنان آسان‌گیر و اهل تسامح باشند که کودکان بتوانند هر کاری را که می‌خواهند انجام دهند و بدون هرگونه مراقبت و نظارتی به هر جا که می‌خواهند سرکشی کنند و هر کاری را انجام دهند. والدین و مربیان باید کودکان را از سقوط و انحراف از خط مستقیم الهی حفظ کنند و موظف و مکلف به مراقبت از آن‌ها هستند. امام علی - علیه السلام - می‌فرماید: «کسی که در کودکی جرئت جسارت کردن به پدر را پیدا کند، در بزرگسالی به تدریج باعث عاق پدرش خواهد شد.»

والدین و مربیان عزیز، شما می‌توانید از اصول و روش‌های زیر در دوره‌ی پیش دبستانی برای تربیت کودکان استفاده کنید.

اصول و روش‌ها

■ تلقین مثبت

یکی از زمینه‌های مهم برای شکل‌گیری شخصیت، توجه به

از دیدگاه اسلام والدین و معلمان در مورد تعلیم و تربیت کودکان خود و رشد و کمال آن‌ها مسئول و مکلف‌اند

مختلف، البته با رعایت نکات بهداشتی و روانی تأثیر خوبی بر عواطف و هیجانات کودک دارد.

■ از اصل مسئولیت و روش مواجهه با نتایج اعمال استفاده کنید

- روبه‌روشدن با نتایج اعمال خود می‌تواند کودکان را برای پذیرش مسئولیت آماده کند.
- می‌توان کودک، را در شرایطی قرار داد که در برابر مشکلی که برایش پیش آمده‌است، به ارائه راه‌حل و پیشنهاد بپردازد.

■ آراستن ظاهر و تزئین کلام

آراستگی و پاکیزه و مرتب بودن در محیط خانواده و روابط میان والدین و کودک مورد توجه قرار گیرد

انسان زیبایی و آراسته بودن رادوست دارد. اگر توجه به آراستگی و پاکیزه و مرتب بودن در محیط خانواده و روابط میان والدین با کودک مورد توجه قرار گیرد، بدون گرایش به تجملات و مصرف گرایی، میل به آراسته بودن را در او شکل می‌دهد و هدایت می‌کند. کودک را هر چه بیشتر با طبیعت روبه‌رو کنید تا با زیبایی‌های آن آشنا شود و نسبت به زیبایی حساس تر گردد. خواندن شعر و سرود و قصه‌گویی برای کودکان توسط والدین، زمینه خوبی برای تقویت حس زیبایی‌شناسی است. قصه زندگی شهدا جذابیت‌های زیادی برای کودکان دارد.

■ حفظ احترام و عزت کودک

در این دوره باید به تقویت احساس عزت و بزرگی کودک، توجه کرد و از احساس حقارت، ضعف و سستی در او جلوگیری نمود. در روایات آمده است: کودک را به نامی نیکو نام‌گذاری کنید و هنگامی که به مجلس شما می‌آید، برای او جا باز کنید و به او روی ترش نکنید».

■ ابراز محبت فراوان

در هفت سال اول، دین مبین اسلام تأکید زیادی بر ابراز محبت نموده و قهر را به عنوان روش تنبیهی به جای استفاده از تنبیه‌بدنی در دوره کودک پیشنه‌د کرده است. چنان که امام علی - علیه السلام - به یکی از اصحاب خود فرمود که در مقام تنبیه فرزندش، با او قهر کند و زمان آن را نیز کوتاه در نظر بگیرد. هر کس فرزند خود را ببوسد، خداوند آن را به عنوان عملی نیک برای او خواهد نوشت و هر کس فرزند خود را شاد کند، خداوند او را در روز محاسبه و رستاخیز مسرور خواهد داشت. به امید اینکه با بهره‌گیری از تعالیم نورانی دین مبین اسلام، تربیت که مهم‌ترین رکن هر جامعه است، به مسیر اصلی خود برگردد.

منابع

۱. میزان‌الحکمه، محمد ری شهری. دار‌الحديث.
۲. نهج‌البلاغه، ترجمه محمد دشتی. هجرت.
۳. نهج‌الفصاحه، ترجمه ابوالقاسم پاینده. جاویدان.
۴. اصول و راهکارهای رشد و تربیت کودکان با تأکید بر تعلیم و تربیت اسلامی (راهنمای عملی مربیان و والدین). نویسنده: زهره موسی‌زاده (عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق(ع))، ۱۳۹۷، تهران.